

Als één iemand niet gelukkig is, is niemand gelukkig

Levenslessen als antwoord op pressie, isolatie en zelfdoding

De RVU zond afgelopen jaar, in de serie Vergezicht, de bekroonde documentaire “De Japanse levenslessen” uit. Een indringend beeldverslag van Mr. Toshiro Kanamori, een inspirerende, zeer authentieke leerkracht die tegen de conservatieve stroom in verbondenheid creëert met en onder zijn leerlingen. Inmiddels is de film door veel leerkrachten en onderwijsbegeleiders bekeken. En de reacties zijn telkens hetzelfde: mensen zijn diep onder de indruk.

Kanamori, filosoof en cultuurhistorisch vrijdenker met een krachtige mensvisie heeft een wens: Kinderen leren samen gelukkig te worden. Ik had een wens: Deze bijzondere man ontmoeten!

Harmonie en gemeenschapszin

In juli 2006 reisde ik af naar Japan voor mijn zoektocht. Om inzicht te verkrijgen in het Japanse onderwijssysteem en de historische invloeden zocht ik contact met professor Dr. Tsujii, pedagoog en ondernemer.

Het is niet eenvoudig om in een paar zinnen de Japanse cultuur te beschrijven, waar het onderwijs deel van uit maakt.

Alle kinderen eten tegelijk hetzelfde fruit

Het onderwijs zelf is eenvoudiger te beschrijven: Strikt klassikale overdracht op basis van een eenduidig curriculum. In zijn verschijningsvorm

is het naar onze maatstaven klassiek en traditioneel; binnen de Japanse cultuur een vanzelfsprekende vorm van onderwijs. De mentaliteit van de Shogun en de Samurai (één weg, waar je niet van af wijkt) is nog voelbaar. Kinderen genieten op jonge leeftijd een relatief grote mate van vrijheid, die per jaar wordt ingeperkt als ze naar school gaan. De Japanse gemeenschap is gericht op harmonie. Expressie is nauwelijks zichtbaar. Emoties worden zo min mogelijk getoond. Loyaliteit is gemeengoed. Eerst aan het bedrijf, dan aan je familie. Werknemers werken tot laat in de avond. Een energiedrankje op je bureau en doorgaan tot je erbij neervalt is statusverhogend. Je laat te allen tijde zien dat je maximaal beschikbaar bent voor je bedrijf, de plek waar je sociale leven zich voor het grootste gedeelte voltrekt. De groep heeft voorrang op het individu. In de kleine woningen is relatief weinig privacy. De Japanner is er voor Japan, een eiland van 120 miljoen inwoners dat jaren nauwelijks

over het water heeft gekeken, maar nu ‘het westen’ als groot, modern voorbeeld heeft.

Veel volume, weinig kwaliteit

Uiteraard hebben de volksaard en dit onderwijs de Japanners veel voorspoed gebracht in hun economische vlucht na de tweede wereldoorlog. Maar het onderwijs traint louter het memoriseren en maakt ‘volume’. Veel bevatten, paraat hebben en in detail kunnen reproduceren. Dat maakt Japanners tot uitstekende kopieermachines. Maar het ontbreekt aan ‘kwaliteit’. Innovatie vanuit eigen beweging is niet of nauwelijks aan de orde en wordt bepaald niet gestimuleerd.

Gevolgen

De kinderen die uren moeten studeren, vaak twee scholen bezoeken én soms ook nog een zomerschool in de vakantie, zijn lang niet allemaal bestand tegen de druk. Volgens professor Dr. Tsujii zitten er naar schatting momenteel zo'n

1 miljoen kinderen thuis, die gebukt gaan onder het systeem en uit schande voor de familie zich niet meer durven te vertonen. Zij worden 'Ronin' genoemd naar de Samurai (militairen) die in hun eer geschonden en verstoten waren. Ook het aantal zelfdodingen is schrikbarend toegenomen.

Documentaire

De documentaire is voor Japanse begrippen uitzonderlijk, maar ook binnen onze context zeer bijzonder. Mr. Kanamori (in de documentaire 57 jaar) is al meer dan 30 jaar leerkracht. Hij werkte op diverse basisscholen. Regelmatig bezoeken leerkrachten zijn lessen vanwege zijn bijzondere visie en aanpak: Hij moedigt kinderen aan plezier te hebben en vertelt dat de kinderen zowel hun eigen sterke kanten als die van hun vrienden moeten bevestigen en laten bevestigen. Hij wil een klas waar kinderen een sterke emotionele band hebben en reikt ideeën aan hoe dat in het leven kan.

De film in groep 6 begint met Myfoeyoe, een meisje waarvan de vader is gestorven. Ze heeft zo vaak verteld over hem dat ze het ook met plezier kan. Tijdens allerlei activiteiten is het plezier van het spel zichtbaar. Kinderen springen in een rivier en in de plassen van het modderige schoolplein. In juni ontstaat er een probleem. Sommige kinderen worden gepest met hun rapportcijfers. Kanamori maakt zich zorgen over de gevoelens van minachting die kinderen hebben. Hij vraagt ze "in hun hart te kijken" en laat hen de vraag beantwoorden: "Waarom behandel je je vrienden met minachting?" Geen enkele leerling zegt van zichzelf dat hij gemeen is geweest. Kanamori is kwaad als de kinderen elkaar de schuld geven en zelf buiten schot willen blijven. Iedereen moet een brief schrijven voor het klassenboek. Na enkele dagen voorlezen en praten beginnen de kinderen die gepest zijn en die gepest hebben hun gevoelens te tonen. Yami staat op en vertelt dat ze vroeger ook gepest is (en

begint te huilen). Ze wist hoe vervelend het was, maar toen ze zich herinnerde hoe het was om zelf gepest te worden, werd ze bang dat dat weer zou gebeuren en zei niets. Terwijl ze vertelt huilt ze hartstochtelijk. Kanamori zegt dat hij dat heel goed kan begrijpen. Hij bevestigt de angst en het verdriet.

In oktober ziet iedereen uit naar de dag dat de zelfgemaakte vloten zullen gaan varen. Alles hebben de kinderen zelf gedaan: Van het ontwerp, het bijeenzoeken van de materialen tot het bouwen. Het is bijna zo ver, echter Kanamori is boos. Yuto heeft de hele ochtend zitten kletsen en niet gedaan wat hem gevraagd was, ondanks verschillende waarschuwingen. Kanamori spreekt er Yuto op aan en vraagt de klas waarom zij hem er niet op hebben aangesproken en geholpen. Kanamori zegt dat Yuto niet mee mag gaan vlotvaren. Yo en Omoto zitten in hetzelfde team en zijn het niet eens met zijn beslissing. Zij komen in opstand.

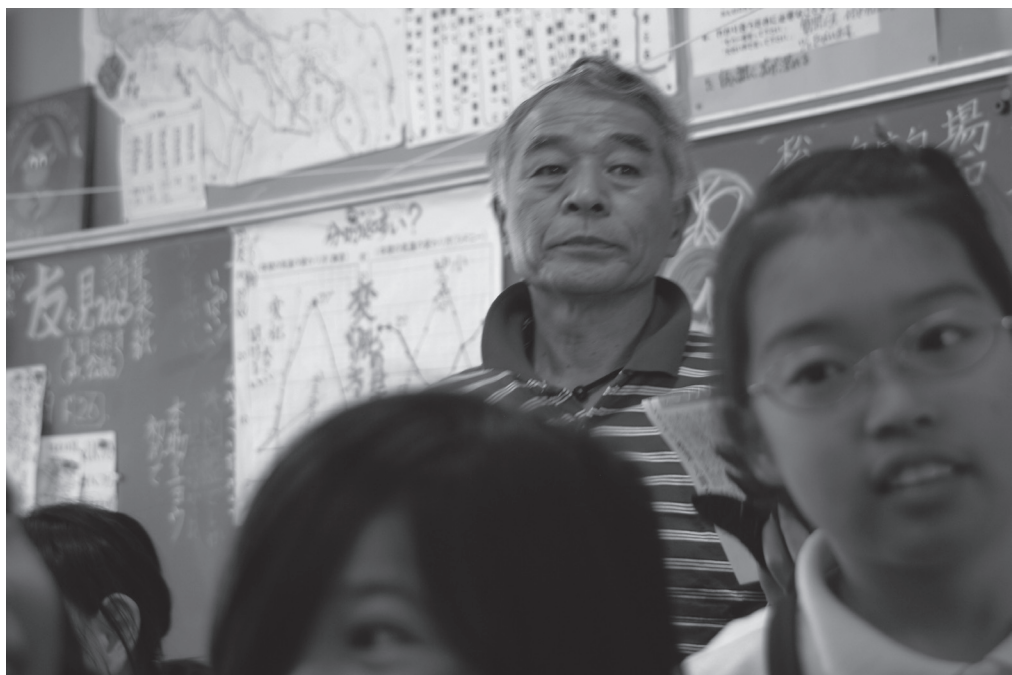
Ze houden een emotioneel betoog en zeggen dat zijn gedrag in de klas en het vloten bouwen niets met elkaar te maken hebben. Ze willen nog een kans voor hem. Mayuka huilt wanneer ze zegt dat ze Yuto echt nodig hebben. De klas is het er over eens dat de straf niet eerlijk is en dat ze Yuto zullen helpen zich anders te gedragen. Kanamori bevestigt de redenering. De klas begint te klappen. De redenaars zijn de helden, Yuto gaat mee. Hij schrijft de volgende dag in het klassenboek dat het hem spijt dat hij ellende heeft veroorzaakt en bedankt de kinderen die het voor hem opnamen. Ook dankt hij de kinderen die hem opgevrolijkt hebben tijdens de wandeling naar het zwembad waar de vloten te water werden gelaten. Kanamori vertelt aan het zwembad dat hij onder de indruk is van de 'overwinning' van de kinderen. "Zo voor elkaar opkomen en zo zuiver redeneren, dat kunnen zelfs volwassenen niet."

Op een veldje achter de school vertelt een kind wat de levensles van Kanamori is: "We gaan naar school om gelukkig te worden en elkaar gelukkig te maken. Als één iemand niet gelukkig is, is niemand gelukkig."

In december sterft plotseling de vader van Tsubasa. De kinderen willen hem graag opvrolijken, maar realiseren zich dat dat bijna niet kan. Na school brengen ze hem snoep. "Hij kan er wel een maand van eten." Alle kinderen schrijven een brief om hem op te vrolijken. Vier dagen na de dood van zijn vader komt Tsubasa op school. Hij en zijn moeder zijn onder de indruk van de brieven. Een kind schrijft: *'Je hebt je vader verloren die altijd zo vrolijk je naam riep. Ik moet huilen als ik er aan denk. Daar kunnen wij niets aan doen. Maar als we je op een andere manier kunnen helpen moet je dat zeggen.'*

In de brief van Myfoeyoe die haar vader verloor toen ze 3 was stond: *'Lieve Tsubasa, ik denk dat je nog erg veel verdriet hebt van de dood van je vader. Maar op een dag zul je er over kunnen vertellen. Je moet nu sterk zijn voor je vader. Stap er niet te snel overheen. Hou je goed.'*

Na groep 6 gaan ze naar verschillende klassen. Ze praten over het afscheidsfeest. Yo en Kenta hebben een idee. Tijdens een klassengesprek vertellen ze dat ze

beloofd hebben na de dood van de vader van Tsubasa goed voor hem te zorgen. Nu willen ze de vaders van Tsubasa en Myfoeyoe laten weten dat ze vrolijk zijn en goede vrienden. Ze schrijven met stokken en planken buiten op het zandveldje een grote brief (elk kind een karakter) die vanuit de hemel te lezen is en lezen hem samen hardop. Ze nemen afscheid en Kanamori schrijft op het bord: "een band vormen". De kinderen staan hand in hand in een kring en Kanamori vertelt dat als het er op aankwam zijn vrienden altijd voor elkaar klaar hebben gestaan en dat ze daarmee de zin van het leven begrepen hebben. Lachen, huilen, leren. De kinderen weten nu hoe vriendschapsbanden gesmeed worden door elkaars gevoelens te respecteren. Zo hebben ze geleerd dat oog hebben voor elkaar het geheim is om gelukkig te worden.

Uitgezonden bij 'Verzichten' van de RVU 2005
Oorspronkelijke titel "Children Full of Life"
Regie: Noboru Kaetsu © NHK 2003

Zoektocht

Na het zien van de documentaire was een ontmoeting met deze bijzondere man een grote wens. Met zijn naam (Kanamori), de stad (Kanazawa, 50.000 inwoners, ten NW van Tokyo) en een paar foto's van de documentaire reisde ik naar Japan. Met de trein Kanazawa binnenrijdend, bleken de foto's van de school geen hulpbron meer. Alle scholen

zijn in dezelfde stijl gebouwd met een zelfde 'zandveldje' en een zwembad erbij. Toch herkenden mensen zijn gezicht en familienaam en wisten zich te herinneren dat hij op de Japanse tv. te zien was geweest. Via een internettekstje ontdekten we dat hij nu les gaf op de 'Seinanbu elementary school'. Ik liet die school bellen en kon na het weekeinde een afspraak maken. Toen ik in de school aankwam, mijn schoenen uittrok, sloffen aankreeg en met de directeur door het gebouw liep overviel me een gevoel van spanning, verlangen, geluk en opwinding. In een school van 600 kinderen had Mr. Kanamori zijn klaslokaal aan het einde van een lange gang. Toen ik de klas inliep en hij riep "come in" begonnen de kinderen te klappen en te lachen. Het was of ik de documentaire inliep. De ontvangst was hartelijk. Veel kinderen kwamen geleerde Engelse zinnestjes oefenen. In de pauze trokken we ons met een tolk terug voor een gesprek van een uur.

Ontmoeting en gesprek

Kanamori studeerde pedagogiek en filosofie aan de faculteit Sport van de universiteit van Kanazawa. Hij ontving in 1997 een onderwijsprijs voor zijn werk en filosofie. Zijn boek 'Met hoop in de klas' is ook in het Koreaans vertaald en goed verkocht. Een gesprek met de 60 jarige Kanamori is een indringende, emotionele belevenis. Hij beschrijft essenties van zijn handelen

en de verantwoording ervan. Kanamori is cultuurhistorisch goed onderlegd, kent de Japanse onderwijsgeschiedenis, de gevolgen ervan en heeft zijn visie gebaseerd op heldere filosofieën.

Na de eerste wereldoorlog had de overheid één onderwijssysteem. Dezelfde boeken, dezelfde trainingen. De mensen werd een wil opgelegd en de overheid bepaalde alles. Enkele 'vrije leerkrachten' onttrokken zich aan dat systeem, maar zij werden tijdens de tweede wereldoorlog allemaal opgepakt. Japan had immers geen zelfstandige denkers nodig, het wilde een getraind en gehoorzaam volk.

Mr. Kanamori is een van de weinigen die na de tweede wereldoorlog de lijn van de 'vrije leerkrachten' heeft voortgezet. Hij constateerde dat relaties verhardden en dat het aantal geïsoleerden (Ronin) en zelfdodingen schrikbarend toenam. Hij werd als filosoof uitgedaagd om met kinderen te gaan werken en geïnspireerd door met name de Zwitsers-Franse filosoof, schrijver en componist Rousseau¹ en door de Zwitserse armenopvoeder en onderwijsvernieuwer Pestalozzi². Hij deelde hun zienswijzen en vertaalde ze naar de Japanse context. Kanamori wilde kinderen die zelf konden denken en goed voor zichzelf en voor anderen zouden zijn. Vanuit zijn historisch besef, het zicht

op maatschappelijke tendensen en een studie van de 'vrijdenkers' formuleerde hij zijn eigen waarden en waarheden. In een vijfdeling geeft hij de essenties:

1. Kinderen moeten kind mogen zijn (Het zijn geen kleine volwassenen): spelen, plezier hebben, zich vrij kunnen voelen, ervaringen opdoen met voorrang voor hun spontane vitaliteit. Daarom trekt hij er met de hele groep op uit en speelt hij samen met hen in het water, in de modder, in de sneeuw.
2. Kinderen moeten goed eten en de waarde van het voedsel kennen. Daarom eet de klas samen, praten ze over het voedsel en telen ze hun eigen rijst en groenten.
3. Ieder mens is een uniek wezen en mag er als individu zijn. Daarom organiseert Kanamori veel gesprekken waarin de gevoelens van kinderen naar boven komen.
4. Je eigen lot mag je niet in handen leggen van anderen. Het is van belang om zelf mee te bepalen, te creëren en verantwoordelijkheid te nemen. Daarom laat hij de kinderen veel samen organiseren zonder tussenkomst van volwassenen, om bij conflicten vanuit alle perspectieven te reconstrueren.
5. Kinderen moeten vrij gemaakt worden van de verwachtingen van ouders. Kinderen moeten hun eigen behoeften leren formuleren, vrijuit praten en zo druk wegnemen. Daarom praat hij veel met de kinderen over wat hen zelf bezighoudt en leert hen argumenteren.

De Japanse cultuur is gericht op harmonie en gezamenlijkheid. "Eerst de ander, dan ik." De vraag of hij relatie of autonomie het belangrijkste vindt, kan hij nauwelijks beantwoorden. Uiteraard is autonomie belangrijk binnen een context waar alles gericht is op relatie. En na lang nadenken zegt hij dat mensen er als individu moeten mogen zijn om iets te kunnen betekenen voor anderen. Ook welbevinden en betrokkenheid vindt hij vergelijkbare grootheden en van evident belang.

Twee kinderen van Kanamori stierven als baby. Hij weet als geen ander dat omstandigheden veranderen en vaak niet te bepalen zijn. Hij raakte niet verbitterd, maar beseftte dat het leven vol gevaren zit en sterfelijk is, waardoor het zo waardevol is en de moeite om het zo gunstig mogelijk te beïnvloeden. De dood geeft het leven zijn waarde. Écht genieten en gelukkig zijn is het hoogst haalbare.

Omdat aandacht voor en inleven in elkaar 'op het rooster staan', kan Kanamori zijn levenslessen naar zijn leerlingen dan ook in één zin uitdrukken: "Als één van ons niet gelukkig is, is niemand het." En in die lessen is Kanamori niet de enige inspiratiebron.

Rolstoelrijder, zwangere vrouw en terminale patiënt

In een Japanse krant staan een paar verhalen te lezen over zijn filosofie en zijn gasten. Yasuo Souma is een kennis van Kanamori en zit in een rolstoel. Toen hij 7 jaar was heeft hij zijn rug gebroken en raakte verlamd aan zijn benen. Toen hij 20 jaar was moest hij zijn benen laten amputeren. Hij bezoekt de klas van Kanamori regelmatig. Dan laat hij de kinderen een film over zijn leven zien. Hij heeft een paar keer de marathon "gerold". Kanamori heeft de kinderen vooraf geïnformeerd en zij hebben vragen voorbereid, maar als Souma binnenkomt durven de kinderen hem aanvankelijk nauwelijks vragen te stellen. Maar als één kind begint volgen er meer. Ze willen weten of Souma ooit gepest is. En dan vertelt Souma dat hij niet echt gepest is, maar wel 'de pijn in de ogen van de andere mensen heeft gezien.' Hij vertelt hoe hij zelfmoord overwoog tot een verpleegster hem in bad deed en hem confronteerde met het lijf waar hij gelukkig mee kon en

Kanamori in de Japanse krant

moest worden. Zij veranderde zijn levensinstelling.

De kinderen willen zijn kunstbeneden zien en Souma beweegt van zijn rolstoel op de tafel op een stoel en weer terug. De kinderen hebben bewondering en vinden het niet vreemd meer. Ze geloven Souma als hij vertelt dat hij echt tevreden en gelukkig is.

Kanamori denkt niet dat de kinderen de zwaarte al begrijpen, maar dat ze deze beelden kunnen oproepen als ze er later mee geconfronteerd worden. Dan zullen ze gemakkelijker kunnen denken vanuit het perspectief van de ander. "Ik heb gezaaid in hun hoofden," aldus Kanamori, "en zij mogen zelf oogsten."

In de brieven die de kinderen aan Souma schrijven staat onder andere te lezen: "De verpleegster is een krachtige vrouw." "Als je echt iets wilt, kun je veel bereiken." "Ik ben echt blij dat ik Souma heb leren kennen."

Ook hoogzwangere vrouwen en terminale patiënten komen in Kanamori's klas vertellen over leven en dood. De vrouwen die nieuw leven gaan baren en de zieken die hun leven overdenken en alles wat (nog) van waarde

相馬さんの話に聴き入る子どもたち。だが、うまく質問が出来ない。7月8日
Yasuo Souma bezoekt de klas van Kanamori

is, vertellen waar het leven echt om gaat. Dat zijn ervaringen die ze samen delen en bespreken in de klas. Een ander

statement van Kanamori is: "In de klas zitten is niet het belangrijkste kenmerk van onderwijs. Leven leer je door te spelen in de wereld om je heen."

Sport is niet genoeg

In een ander artikel is te lezen wat de filosofie is achter het spel in de modder. Tijdens een hete zomer heeft het hard geregend. De kinderen hebben hun zwemkleding bij zich (iedere school heeft zijn eigen zwembad.) Op het rooster staat 'taal', maar dat lijkt Kanamori niet zinvol. Hij schrijft op het bord: "Luister goed! Kijk met aandacht! Houd van je hele lichaam. Je moet de aarde, de wind, de regen en de stem van jouw vrienden ontvangen." Hij vertelt dat ze buiten gaan spelen, maar dat 'leuk spel' niet genoeg is. Zelf genieten is niet voldoende.

De kinderen gaan op blote voeten naar buiten en gaan op de grond zitten. Kanamori vraagt of iedereen zijn ogen dicht wil doen. De kinderen mogen modder pakken en gooien, maar moeten blijven luisteren naar wat er gebeurt. Als alle kinderen onder de modder zitten, gaan ze door de plassen glijden. Sommige kinderen twijfelen en durven niet goed. Maar als een aantal kinderen begint doet iedereen naar verloop van tijd vanzelfsprekend mee. Het plezier is hoor- en zichtbaar. Kanamori vertelt: "In Japan spelen kinderen niet vaak meer buiten. Sport is wel belangrijk, maar is vaak erg competitief. Spelen is anders. Het geeft veel bredere ervaringen dan competitiesporten. Kinderen moeten kinderen blijven om te leren spelen."

Kanamori spreekt veel met de kinderen over hun ervaringen. "De woorden van alle kinderen zijn belangrijk. Elke dag lezen drie kinderen hun opgeschreven ervaringen voor. Daar praten we over. Als je samen praat, raken kinderen vertrouwd met elkaar. In het begin durven ze hun mening nog niet te geven en hun gevoelens niet te tonen. Ze gaan dat doen als ze vertrouwd raken en als volwassenen hun woorden serieus ontvangen."

Ik ben vertrouwd geraakt en heb Kanamori's woorden serieus ontvangen. Tijd om afscheid te nemen. De directeur loopt mee tot aan de taxi en Kanamori... die is gewoon weer kinderen aan het leren gelukkig te worden!

Onderwijs en opvoeding

In 'van Dale' staat bij *onderwijs* te lezen: het systematisch overbrengen van kennis en vaardigheden door bevoegde leraren. En bij *opvoeden*: grootbrengen en vormen. Leerkrachten als Kanamori scheiden onderwijs en opvoeding niet. Zij hebben een geëmancipeerd mensbeeld; streven naar gelijkgerechtigdheid, zelfstandigheid en eerlijke maatschappelijke verhoudingen. Daardoor is een vooraf bepaald programma hooguit ten dele mogelijk. "Levenslessen" laten je leren van de ervaringen die zich aandienen. De combinatie van de kennis van het onderwijs en de visie op de opvoeding is daarvoor onontbeerlijk. Zo worden innovatieve, succesvolle concepten in praktijk gebracht. Betrokkenheid wordt zichtbaar, welbevinden wordt voelbaar. Ervaringsgerichte dialogen waarin aanvaarding, echtheid en inleving voorwaardelijk zijn, worden zo 'normale gesprekken'. Verbondenheid is geen metafoor. En dat weten we zeker! Waarom? Omdat de kinderen in hun eigen taal 'het grote verhaal' terugvertellen. Met legio voorbeelden praten ze over hun eigen geluk en dat van anderen. En als kinderen hun positieve, constructieve ervaringen kunnen delen, is de cirkel rond. Zo rond als de wereld waarin Japan en Nederland van elkaar te leren hebben.

Marcel van Herpen
Projectleider Expertisecentrum
E.G.O. Nederland
Auteur van "ErvaringsGericht
Onderwijs; van oriëntatie tot
implementatie"
mherpen@home.nl

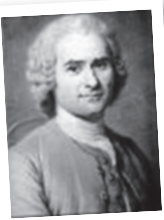
¹ Rousseau

Jean-Jacques Rousseau werd in 1712 in Genève geboren als zoon van een vermaarde horlogemaker. Zijn moeder overleeft de bevalling niet. De eerste tien jaar van zijn leven woont hij eerst bij een tante en daarna bij zijn vader. Samen met hem leest hij de romans van zijn overleden moeder. Die eerste jaren in het vredige, geordende Genève zijn zo gelukkig dat hij er zijn hele leven naar terugverlangt. In Parijs hoopt hij belangstelling te kunnen wekken voor een door hem ontwikkelde nieuwe manier van muziekschrift, met behulp van getallen. Hij wordt in de kringen van intellectuelen welwillend ontvangen maar in zijn notenschrift ziet men geen nut. Hij schrijft een geleerde verhandeling over de moderne muziek en laat zich uitzenden naar Venetië als secretaris van de adellijke Franse ambassadeur. Ergert zich daar aan de leegheid en ijdelheid van diens leven, wordt ontslagen en keert terug naar Parijs, verlangend naar een staatsvorm met een goed bestuur, gericht op het welzijn van eenvoudige burgers. Diderot vraagt hem mee te werken aan zijn grote project, de beroemde Encyclopédie, monument van de 'Verlichting'. Rousseau schrijft daarin alle artikelen over muziek.

Als denker wordt Rousseau pas bekend in 1750 wanneer hij een prijsvraag wint die is uitgeschreven door de Academie van Dijon voor een sceptisch geschrift over de zedelijke waarde van de Kunsten en de Wetenschappen. In dit essay, *Discours sur les sciences et les arts*, stelde hij dat de vooruitgang van kunst en wetenschap niet gunstig was geweest voor de mensheid (in West-Europa). De vooruitgang van kennis had regeringen sterker gemaakt en de individuele vrijheid ondergeschikt gemaakt. Rousseau concludeerde dat materiële vooruitgang de mogelijkheid van oprechte vriendschap had ondermijnd en vervangen door jaloezie, angst en wantrouwen.

In zijn *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (Vertoog over de ongelijkheid tussen mensen) uit 1755 stelt hij dat de mens van nature, dus in primitieve staat, en voorafgaand aan enige opvoeding, zoals een 'edele wilde' of 'nobele wilde' goed is en alleen door ervaringen in de maatschappij gecorrumpeerd wordt. De onbedorven natuurstaat is verdwenen door het in eigendom nemen van land, bronnen, mensen, en dergelijke, de oorzaak van ongelijkheid en uitbuiting. De huidige staat is een schepping van de machtigen uit eigenbelang.

Zijn boek *Emile ou de l'éducation* (Emile, of over de opvoeding) is voor het eerst gedrukt in 1762 en in Frankrijk vrijwel meteen verboden. In dit boek wordt een jongen uit een goed milieu opgevoed door een huisleraar. Zonder dwang of straf, zonder haast, in de provincie, ver van het ijdele stadsleven, in verbondenheid met de natuur. Emile leert door ervaringen die zijn huisleraar, niet toevallig ook Jean-Jacques geheten, voor hem organiseert. Leren door te doen, timmerwerk, tuinieren, zwemmen, verdwalen in bossen, en dergelijke. Hij leert Emile door eigen ervaring respect hebben voor boeren en handwerklieden en leert hem dat die eigenlijk hoger staan dan koningen en prelaten. Rousseau geloofde in de aangeboren goedheid van de mens. De verschillen tussen arm en rijk, tussen heersers en onderdrukten maken de mens slecht.

² Pestalozzi

Johann Heinrich Pestalozzi werd in 1746 in Zürich geboren. Pestalozzi werd geïnspireerd door Rousseau's ideeën en onderzocht hoe ze konden worden ontwikkeld en geïmplementeerd. Hij was zelf van "goede" familie, maar erg betrokken bij de ellendige omstandigheden, waarin veel zwervende kinderen leefden. Velen waren weggelopen vanwege het zware werk en de aframmelingen, soms waren ze in lompen gehuld en uitgehongerd. Hij zette zijn huis open voor deze kinderen en begon ze les te geven. Heel anders dan gebruikelijk was in die tijd, dus geen tafels opdreunen en domweg uit het hoofd leren van teksten. Hij zat tussen zijn leerlingen, stond toe dat ze lachten, vond de lei uit om te schrijven en ontwikkelde methodes, die aansloten bij de kindwereld. Zelfs voor kleuters heeft hij eigen materiaal ontwikkeld, iets wat toen nog niet bestond. Met zingen, gymnastiek en lessen in de open lucht verlevendigde hij de schooldag. Kinderen moesten plezier hebben in het leren.

"Dat mijn hart mijn leerlingen toebehoort, dat hun geluk mijn geluk en hun vreugde mijn vreugde is, dat zouden ze van de vroege morgen tot de late avond ieder ogenblik op mijn voorhoofd moeten zien en op mijn lippen vermoeden."

